

KAREL ČAPEK

O VĚCÍCH
OBECNÝCH

ČILÍ

ZOON POLITIKON

NOV		
Antiquarische Markt		
014 5111	1991	
MELANTRICH		
PRAHA		

EDIČNÍ POZNÁMKA

Tento soubor Čapkových úvah vyšel poprvé v roce 1932 v Praze v nakladatelství Fr. Borový jako 32. svazek Spisů bratří Čapků. Jednotlivé stati vyšly v těchto časopisech a novinách:

- Betlém — Lidové noviny, 25. 12. 1924 (úvodník)
O malých poměrech — Přítomnost, 1925/1926, č. 48, 10. 12. 1925
O politice — Přítomnost, 1925/1926, č. 30, 6. 8. 1925 pod názvem Není ještě jiná politika?
O naší straně — Národní práce, 1926, č. 1, 1. 1. pod názvem Naše strana
O kompromisu — Národní práce, 1925, č. 1, 16. 9. pod názvem Kompromis
O ženách a politice — Přítomnost, 1925/26, č. 44, 12. 11. 1925 pod názvem Žena a politika
O tradici — Apollon, 1924/1925, č. 3 1. 11. 1924 pod názvem Tradice
O duchu demokracie — Přítomnost, 1925/1926, č. 50, 24. 12. 1925 pod názvem Demokracie a obřady
Tři kázání : Komu sloužiti — Lidové noviny, 1924, č. 625, 14. 12.
Politické zvíře — Lidové noviny, 1922, č. 644, 24. 12.
Zpěv kosa — Lidové noviny, 1926, č. 222, 1. 5.
O relativismu — Přítomnost, 1926/1927, č. 6, 18. 2. 1926
O skepsi — Přítomnost, 1924/1925, č. 41, 23. 10. 1924 pod názvem Ignoramus a ignorabimus
O pesimismu — Pramen, 1924, č. 3, 10. 12.
O amerikanismu — Přítomnost, 1926/1927, č. 16, 29. 4. 1926 pod názvem Amerikanismus
O tyranii strojů — Přítomnost, 1930, č. 6, 12. 2. pod názvem Může člověk uniknout otroctví stroje?
O loyaltě — Lidové noviny, 1926, č. 427, 25. 8. pod názvem Otevřená odpověď Jaroslavu Durychovi
Proč nejsem komunistou — Přítomnost, 1924/1925, č. 47, 4. 12. 1924

Sám o sobě a o věcech závažnějších:

- O té státnotvornosti — Přítomnost, 1932, č. 5, 3. 2.
O demokracii — Přítomnost, 1932, č. 6, 10. 2.
O nacionalismu — Přítomnost, 1932, č. 8, 24. 2.
O tom socialismu — Přítomnost, 1932, č. 7, 17. 2.
O čapkovské generaci — Přítomnost, 1932, č. 10, 9. 3.
O čapkovské generaci za války a po ní — Přítomnost, 1932, č. 11, 16. 3.
Tedy o tak zvané mladé generaci — Přítomnost, 1932, č. 12, 23. 3.

Úprava textu byla provedena v duchu současných pravidel; týkala se kvantit hlásek (milion/milión), slovtvorných přípon, které byly sjednoceny na moderní úzus (socialism/socialismus), a zejména pravopisu cizích slov, které byly důsledně upraveny podle současných pravidel (filosofie/filozofie, atheistický/ateistický, kollaps/kolaps apod.)

R. K.

O DUCHU DEMOKRACIE

Chce-li někdo říci o politických stranách v demokracii něco hodně strašného a hanlivého, řekne, že jsou církevní. Po jisté stránce je to pravda: politické strany jsou fanatické, nesnášlivé, omezené, zaprutilé, bojovné a pitomé jako církve. Ale po jiné velmi podstatné stránce jsou docela nepodobny kterékoliv církvi na světě, včetně s církvemi lidožroutskými; nejsou totiž ani za mák slavnostní, obřadné a zkrátka církevní. Neboť podstata církve není jen ta, že ukládá víru v nějaké články věrouky, nýbrž i ta, že tuto víru projevuje a oslavuje občasným plesáním, hodováním a hudbou. Býti údem církve znamená zároveň býti účastníkem zvláštních a svátečních radovánek. Prostě církev jest pospolitost; a každá živá a upřímná pospolitost se projevuje plesáním a účastí na společném rozjaření. Proti tomu být údem politické strany znamená dostavit se jako jeden muž na schůzi a zachmuřeně poslouchat, co ten pán na podiu povídá, aniž by pak člověka doma čekala lepší a bohatší večeře na znamení sváteční radosti.

Jsou-li politické strany církevní, jsou jenom úpadkem církevnictví.

Ale to konečně je dobře; světu by nebylo pomůže-no, kdyby národní socialisté místo pouhého řečnění předváděli na Václavském náměstí tance poslanců nebo zpěvy a sebemrskání senátorů, nebo kdyby narozeniny dra Kramáře byly mezi jeho věřícími oslavovány rituálním po jídání třeba skopové kýty a okurkového salátu. Nejde mi jen o pitoresknost těchto obřadů. Zaráží mne, že veškeré obřadné zvyky života jsou jen konzervativně udržovány, pokud nejsou pomalu odkládány; a že se vůbec nerodí nové. Kdyby nebylo jisté náboženské tradice, nepojídali bychom na Štědrý večer kapra, ani na velikonoce pečeného beránka, ale nejen to: kdyby nebylo řečené tradice, neoslavovali bychom ani zimní slunovrat, ani příchod jara, ani vrchol léta. Myslím tu na církevní svátky, protože jsou pohanské a přírodní. Vánoce nejsou jen oslava božského i lidského dítěte, nýbrž také oslava zimy; je to plesání ve sněhu a svátek domácích kamen. Kdyby nebylo vánoc, měli bychom je stvořit; ale nestvořili bychom jich. Kdyby nebylo velikonoc, měli bychom oslavovat nějaké jiné vzkříšení; ale, jak se zdá, nebyli bychom s to něco takového vynalézt. Na štěstí pro jisté stránky života je náš život hlouběji prorostlý pohanstvím nebo sentimentalitou (jmenujte to jak chcete), než si uvědomujeme. Jsem rád, že dosud žádný pokrokový politik nenavrhl zrušení vánoc; mám za to, že by nedovedl pak vymyslet nějaký ovícený důvod pro po jídání kapra, dávání darů nebo rozsvěcování svíček na vánočním smrčku. Každá pořádná církev od starých Řeků až po Nové Kaledonce pokládala čtvero ročních dob za událost dosti důležitou a obecně zajímavou, aby ji obřadně oslavila. De-

číslo 4 roční období

mokracie však nerozdělila rok na čtvero ročních časů, nýbrž na čtyři platební kvartály.

Stejně tak všechny církve na světě velebily a světily rytmus lidského života. Narození člověka jest den slavný a památný, jež se sluší poctit svátečným a mystickým způsobem. Pohlavní dospělost je veliká a radostná událost, v níž se oslavuje zdatnost nového pokolení obřizkou, hrami, biřmováním a jinými velkými obřady. Sňatek pak je osudný krok do života, což nutno vyjádřit významným a tajemným rituálním důrazem. Konečně smrt člověka je poslední příležitost, aby byl nebožtík oslaven a poctěn křikem, muzikou a slavnou hostinou. Tak je celý život člověka jaksi vyvýšen na velkých, mocně oslavených událostech, čímž se vyslovuje fakt, že lidský život je vznešený a posvátný.

Je jakýsi nepsaný a tajemný zákon, podle něhož si demokracie nepotrpí na pompu a obřady; zvláštní však je, že démos čili lid si naopak na pompu a obřady potrpí; dokonce pompa a paráda bylo to jediné opravdu lidové ve starých monarchiích a theokraciích. Ubírával-li se kníže „v nádherném průvodu“ po ulicích města, dělal to stěží pro své potěšení, nýbrž pro potěšení lidu; ale týž lid by asi reptal, kdyby se, dejme tomu, doktor Franke ubíral v nádherném průvodu, za hlaholu zvonů a ve zlatotkaném rouše po ulicích města. Lid shledával v pořádku, teklo-li při královské korunovací víno ze všech kašen; ale mručel by asi na vyhazování erárních peněz, kdyby teklo víno při utvoření nového kabinetu. Demokracie jaksi vylučuje okázalost; toliko v monarchiích mají ministři vyšívané fraky a prsa pokrytá řády. Bylo by nevhodno žádat, aby naši senátoři nosili bílé tógy s nachovým lemem; ale bylo by také marno žádat, aby naši kandi-

dati poslanectví stáli na nárožích s hlavou na znamení pokory odkrytou, jako stávali kandidáti ve starém Římě. Neboť demokracie neodmítá jenom pompu; nepřijímá také symboliku.

Každý obřad je konec konců symbolický; a každý pořádný symbol je sociální, neboť je obecný. Kdyby každý z nás kouřil viržinky, byla by snad viržinka symbolem našeho národa. Symbol nevzniká jenom tím, že znamená něco hlubšího, nýbrž tím, že je poznán a uznáván všemi, nebo velmi mnoha lidmi. Koruna je symbol království, protože lidé mohli spíše poznat krále podle koruny nežli podle nosu nebo podle moudrosti. Dvořané znali krále po hlase nebo podle nosu; širší lid jej znal jen podle koruny; koruna je zrovna to, co na králích bylo skutečně lidové. Při palácových revolucích býval král zapíchnut v posteli; při lidových revolucích byla králi, jak se říká, sražena koruna.

Každá větší pospolitost si vytváří obřady tímž pochodem, jako si vytváří symboly; symbol není tak tuze obraz nějaké věci, jako spíš obraz a odznak společného smýšlení a chování, a nejen to: je to zároveň oslava. Snubní prsten nemá snad připomínat manželské povinnosti, nýbrž slávu manželství, jež byla udělena prvního dne. Státní prapor nemá připomínat, že jsme poslušni zákonů, nýbrž že jsme připraveni bojovat a dokonce i zvítězit, když už to musí být. Vánoční stromek nepřipomíná, že jsou vánoce, nýbrž že vánoce jsou slavné nade vše jiné dny. Kdybych si zdobil doma smrček svíčkami a cukrovím řekněme 19. listopadu nebo 27. února, bylo by to bláznovství, protože to nedělá toho dne nikdo. Hlubší význam vánočního stromku je v tom, že jej zdobí skoro všichni lidé téhož dne. Kdybych jedl kapra pátého ledna, byla by to

má soukromá záležitost; ale budu-li jej jíst na Štědrý večer, bude to jistý obřad, neboť toho dne bude skoro celý svět jíst svého kapra. Bude to svého způsobu obcování lidí. Bude to svátek ne proto, že jím kapra (neboť jím ho nerad), nýbrž proto, že ho jí toho dne skoro celý svět. Jisto je, že republika není tak populární jako vánoce; 28. října nejíme všichni totéž posvátné jídlo a dokonce neplesáme všichni stejným způsobem, nýbrž na deseti různých politických táborech. Vyhýbáme se obřadnosti jako čert kříži, i když by tato obřadnost znamenala oslavu demokracie. Protože nemáme smyslu pro symboliku státu, nemáme smyslu ani pro skutečnost státu; pokud si nepředstavíme stát jako prapor nebo jako krásnou pannu, nepředstavíme si jej vůbec. O státním svátku se nám říká, abychom přemýšleli, a nikoliv, abychom smekli, nebo abychom se vzali za ruce a tančili. Nic nesdružuje lidi tak jako symbol; nic je neizoluje tak jako přemýšlení. Vláda lidu bude plnou skutečností teprve tehdy, až pochopíme, že je stejně slavná a hodna obřadů jako vláda císaře Augusta nebo vláda boží na zemi. Není vsutku třeba, aby poslanci měli v rukou žezla nebo ministři bílé koně; ale je třeba, aby sama demokracie byla jistý obřad; abychom si vytvořili zvyky. Demokracie bude na věky zajištěna, stane-li se velikým národním obyčejem. Což nepůjde bez symbolů a skutečných svátků a skutečné pospolitě radosti.

TŘI KÁZÁNÍ

lé, v tento veliký svátek musíme mluvit přece o lásce.

Avšak v tu chvíli černý řečník dostává skutečná křídla a místo na estrádě poskakuje na kvetoucí větévce jabloňové. Je to jen hvízdající kos; a jeho májová písnička zní příliš daleko od lidských zástupů.

O RELATIVISMU

Kde kdo o něm píše, obyčejně tím způsobem, že se zprvu zmíní o relativismu Einsteinově, načež rychle přecháje z této přísné oblasti matematického nadpomyšlna pustí se chutě do relativismu filozofického a literárního, při čemž zpravidla z důvodů poněkud nejasných dostávám svůj díl já a někteří jiní mně známí lidé, veřejně nařčení z mrzkosti relativistické. Protože se tím patrně myslí něco hanlivého, měl bych snad buď hájit sebe plamenným prohlášením, že nikdy jsem se nedopustil viny relativistické, nebo hájit relativismus, že není tak špatný, jak se říká: místo toho se přiznávám, že nevím docela dobře, co to vlastně ten relativismus je.

Pokud se týče relativismu Einsteinova, pravím upřímně, že mu nerozumím, tak jako nerozumím některým náboženským tajemstvím, logice dějin, nekonečnému prostoru a jiným věcem. Pokoušel jsem se to studovat; došel jsem až k místu, kde se praví, že kdybych se pohyboval rychlostí světla, zploštil bych se z jakýchsi ciferních důvodů jako oplatka; tu jsem

opustil další důkazy, velmi usmířen s tím, že se nepohybují rychlostí světla. Protože se pohybují pomalu a rozvážně, stávám se spíše kulatým; a nechtěl bych být plochý. Někteří lidé, kteří se řítí vpřed ohromnou rychlostí a předhánějí, jak se říká, svou dobu, jsou skutečně úžasně ploší. Shledávám tedy, že nemám nic společného s tímto principem relativity.

Na štěstí relativismus, z něhož býváme naříkáni, nemá pranic matematického; míní se jím prostě... co vlastně? Míní se jím — dejme tomu — relativistický názor, že nové věci jsou někdy dobré, ale staré věci že jsou někdy také dobré. Jenže tento názor (má-li jej někdo) není žádný relativismus, nýbrž docela obyčejná, vulgární a těžko vyvratitelná zkušenost. Je sice pravda, že nové rádio je lepší než starý flašinet; ale flašinet mívá tu přednost, že živil staré chudáky. Demokracie je lepší než tyranie; ale tyranie bývala obyčejně poctivější. K tomu, abychom viděli, že každá hůl má dva konce, není třeba relativismu, nýbrž daleko jednoduššího intelektuálního výkonu, totiž kouknout se na to. Abychom dospěli k poznání, že ve většině lidských zápasů hadr onuci káře, k tomu není třeba být zatížen nějakým relativistickým systémem; stačí znát tak trochu lidi a jejich mravy. Abychom shledávali, že Lenin má sice kus pravdy, ale že také Ford má kus pravdy, k tomu není třeba být relativistou; stačí přihlížet k jistým nepochybným výsledkům. Spolknout co možná celou zkušenost, to není relativismus: to je pouhá důkladnost. Shledávat, že veliké věci nejsou neomezeně velké a malé že nejsou bídně a zavržitelně malé, to není relativismus, ale empirická pravda. Nejsem s to pochopit, proč se těmto samozřejmým předpokladům zdravého rozumu říká zrovna „relativismus“, nebo „skepse“. Říkává se, že

„doktor se vyjádřil skepticky o stavu pacientově“; nuže, učinil-li tak doktor, nemůžeme tvrdit, že by byl rozeným a zásadním skeptikem; snad jenom pacienta věcně a důkladně auskultoval. Říkáme-li, že to a ono v tomto světě je relativní, nejsme proto ještě relativisty; dejme tomu, že to opravdu je relativní; pak naše tvrzení je stejně málo relativistické jako moje prohlášení, že podložka, na které toto píši, je zelená a pokrytá kaňkami. Netažme se napořád, jakým špatně pochopeným řeckolatinským slovem máme kterého člověka nazvat a překonat; podívejme se raději, o jakou zkušenost se opírá a nemá-li kus pravdy.

Ano, kus pravdy: tomu právě se říká relativismus. Z jakýchsi zásadních důvodů žádají mnozí lidé, aby se jim dodávala pravda kompletní a vylučující každou jinou; aby se provolávalo, že jen toto určité tvrzení je absolutní a jediná pravda, kdežto všechno ostatní je lež, podvod a hovadina. Dejme tomu, že lze vyhlásit za absolutní pravdu, že digitalis je lék. Nebo lze vyhlásit za pravdu hodnou, abychom se za ni bili, že digitalis je jed. Bohužel, skutečnost je polovičatá a kompromisní: digitalis je někdy a v některých dávkách jed a jindy v jiných dávkách lék. Ale pravím-li, že digitalis může být jedem i lékem, nečiním to, buh mi buď svědkem, z nějaké vlašnosti k jeho účinkům ani z pohodlné lhostejnosti k osudům lidským; nýbrž říkám to proto, že jsem si vědom jistých mezi jeho užitku a jistých vztahů, ve kterých se jeho užití pohybuje. Jistých vztahů: to je to důležité slovo; má-li relativismus vůbec nějaký smysl, pak obsahuje pojem vztahu. Socialismus je dobrý ve vztahu k mzdám; ale nic mi neříká ve vztahu k jistým soukromým a bolestným otázkám života, na něž musím hledat jakousi odpověď jinde. Pokud hledíme ke skutečným vzta-

hům skutečných věcí a lidí, není nic ponecháno naší indiferentní libovůli. Jediná nevýhoda při tom je, že život se stává nesmírně složitým; kdybyste dělali co chtěli, nemůžete se z něho vyplést. Nejste neomezení ve svých kladech a záporech, abyste si s nimi po chuti hráli; nýbrž vaše klady jsou omezovány skutečnými „ne“ a vaše zápory jsou zmírňovány sterými slabounkými „ano“, jež se vás dovolávají. Tento relativismus není lhostejnost; je naopak třeba zuřivé lhostejnosti, abyste přeslechli hlasy života, jež odporují vašim absolutním výnosům. Není to měkkohubá tolerance; chcete-li to nějak nazvat, je to úzkostná pozornost vůči všemu, co jest.

Ale ovšem bojujeme-li o něco nebo proti něčemu, nemůžeme to dělat s úzkostnou pozorností; nebo tvoříme-li, nemůžeme než soustředit se na své dílo a tak trochu se nestarat o vše ostatní. Relativismus není ani metoda boje ani metoda tvoření, což obě je přímočaré i někdy bezohledné; ale je to metoda poznávání. Avšak má-li se bojovat nebo má-li se tvořit, je třeba, aby tomu předcházelo co nejširší poznání. Poznání není činnost bojovná; každý boj je opravdu „přerušování vztahů“. Jeden z nejhorších zmatků této doby je, že zaměňuje ideové bojovnictví a poznávací činnost. Poznávat není bojovat; ale ten, kdo jednou mnoho pozná, bude mít mnoho zač bojovat: tak mnoho, že i za to bude zván relativistou. Jediná cesta, jak nebýt relativistou, je být monomaniakem. Z čehož si vyberte lepší stránku: buď stránku Marie, jež naslouchá jediné pravdě, nebo stránku Marty, jež „pečlivá je a stará se o mnohé věci“. Ovšem na straně „mnohých věcí“ je i ledacos malicherného a podivného, neznámého i pohozeného; na té straně je totiž celá skutečnost.

O SKEPSI

Skepticismus. Pesimismus. Relativismus. Nihilismus. Individualismus. A na konec ještě Ignoramus et ignorabimus. Všechna tato latina se užívá houfně o tak zvané předválečné generaci v patrném přesvědčení, že to jsou zdrcující odhalení jakýchsi skrytých neřešit. Jelikož jsem se z pesimistické zvědavosti narodil nějakých pětadvacet let před válkou, padají tato latinská slova také na mou hlavu. Měl bych se proti nim hájit, ale ku podivu, když jsem je napsal, musím si přiznat, že se mi velmi zamlouvají. Tak třeba skepticismus se mi líbí stejně nezřízeně, jako dejme tomu entuziasmus; ba jsem s to dopustit se devětkrát za den toho i onoho. Pesimismus mne přímo okouzluje, zvláště je-li, jak se sluší a patří, spřažen s ohnivým optimismem. Relativismus ve mně vzbuzuje nadšené přesvědčení, že jsou na světě nejen věci, nýbrž i vztahy a poměry mezi nimi. Nihilismus mne poněkud mate; snad je to nihilismus, věřím-li třeba, že „nic není ztraceno“, nebo „nic není bez ceny“, — neboť v pravdě se utěšuji množstvím záporných vět. Indivi-

dualismus je, prakticky řečeno, víra, že listonoš, který mi právě v tomto okamžiku přinesl poštu, je nesmírně pozoruhodná osobnost; bylo mi dáno všimnout si jeho smutných knírů a jeho očí modrých a nesdílných; říkám vám, je to veliký objev.

Zbývá tak zvaný ignorabismus, čili víra, že mnoho věcí neznáme a nikdy pro omezenost rozumu nemůžeme poznat, a že tedy je zbytečno o nich přemýšlet. To je do jisté míry správné. Hlásím se horlivě ke každé omezenosti svého a jiných rozumu. Jsem přesvědčen, že prof. Krejčí nikdy nepozná slávu boží a já nikdy nepochopím Einsteinův vesmír; bylo by zbytečno o tom dále přemýšlet. Avšak chyba je, myslí-li profesor Krejčí, že nikdo nikdy nepoznal a nepozná slávu boží z toho důvodu, že ji nemůže pochopit profesor Krejčí; to je prostě dogmatické a ničím nedoložené tvrzení. Je-li naše generace skeptická, nemůže se přesně vzato hlásit k ignorabismu; neboť to dvojce si odporuje.

Avšak slova „Ignoramus et ignorabimus“ mají patrně v tomto časovém užití nebo zneužití znamenat něco jiného; asi to, že naše pokolení, postaveno mezi různá řešení života, se nemůže až do morku rozhodnout pro tu či onu stranu, tezi, pravdu nebo směrnici; že je nakloněno vidět tady i tam pomícháno dobré i zlé a že vzdychá sklíčeně: nevíme a nemůžeme vědět, co z toho dvojího či několikerého je horší nebo nesmyslnější nebo katastrofálnější; a že tedy tato generace se zřiká vlastního a zásadního mínění, oddávajíc se pochmurné bázni, rezignaci a nízké citové kompromisnosti.

Dejme tomu, že tomu tak opravdu je (o čemž mám jinak své pochybnosti); táži se, je-li toto stanovisko samo o sobě chatrné nebo pochmurné. Po-

chmurný je ovšem Buridanův osel, který mezi dvěma otýpkami sena hyne hladem, jelikož se nemůže rozhodnout, do které z nich se má pustit. Ale pochmurný je také normální čili ideový osel, který žere jen z otýpky vlevo v děsné víře, že otýpka vpravo je překonaná, buržoazní a zkrátka prohnílá, nebo naopak z otýpky vpravo, pln opovržení k otrávené, nenárodní a zlovolné otýpce levé. V této alternativě věřím, že nezdравější je názor osla sice omezeného, ale věcného, který v obou otýpkách vidí jen seno a nechává si pokdy, aby si s té i oné strany vybíral nejlepší stébla. Tento osel je sice, jak se říká, kompromisní, ale zajisté nikoli bezzásadní; neboť jeho zásadou je, hledat trpělivě a po kouskách to nejlepší.

Avšak, není-liž pravda, mám zde mluvit o lidech. Dejme tomu, že jsi souměrný, že máš dvě oči a mozek uprostřed; nebo že chceš vědět příliš mnoho, že nenasytně požíráš fakta a nedovedeš zavřít oči před dobrým, ani před špatným; jsi-li takový, nejsi nic jiného než indiferentní, oddáváš se neplodné skepsi, jsi lhostejný, polovičatý, ponurý a pesimistický. Neboť celý, zaujatý, činný, optimistický a jedním slovem správný člověk se rozhodne pro jednu jedinou pravdu, jde za ní a uskutečňuje ji, čili řeže do všeho ostatního, k čemuž nám dopomáhej Bůh.

Víra záleží v tom, že přijmeš nějaké cizí mínění za své. Pevné přesvědčení je rozhodnutí, že už víš dost a že už se ničím nemusíš poučit. Zásadnost je schopnost jednat nezávisle na tom, jak se věci mají. Činná účast se vyčerpává hlavně zuřivostí vůči jiným míněním a mimo to stálým opakováním jistých kardinálních slov. Jak vidíte, všechny praktické výhody jsou na této straně.

Horší a těžší je ta druhá, „indiferentní“ cesta. Ni-

kdy nevíš předem, na které světové straně najdeš dobré či špatné. Kde bys chtěl zatratit, zajiskří ti minulá či budoucí hodnota; kde by se's chtěl nadšeně připojit ke karavaně, najdeš nelidskost nebo nesmyslnost. Nikdy nejsi hotov s porovnáváním; žádné zklamání ti není ušetřeno, žádná naděje ti není cizí. Neví-díš dvě otýpky, nýbrž tisíce stébel; ale tím se tvá možnost volby násobí tisíckrát. Po stéblech sbíráš to, co je v lidském světě dobrého a užitečného; po stéblech odmítáš bejlí a plevel, a žádný král mravenců ti nepříjde na pomoc; musíš sám vykonat celé dílo. Nekřičíš pro útlak tisíců, nýbrž pro útlak jednoho každého; musel jsi zrušit jednu pravdu, abys jich nacházel tisíce. Tvá nečinnost záleží v tom, že pořád máš co dělat; tvá indiference v tom, že se tě týká vše, co jest; tvůj pesimismus v tom, že nemůžeš odsuzovat. Nemůžeš být vzletný, protože chceš zůstat blízko věcí. Nemůžeš svět spasit, protože chceš světu pomáhat. Pro samé poznávání nemůžeš říci, že už něco víš. Tvá jistota není v zásadách, nýbrž ve faktech; nerozhodný vůči principům, skeptický ke slovům, důvěru-ješ jen tomu, co vidíš; avšak nejsi jako nevěřící Tomáš, neboť rány, které nacházíš, nejsou k tomu, aby se do nich strkaly prsty. Konec konců z nedostatku něčeho dokonalejšího věříš prostě v lidi.

Úhrnem tedy „ignoramus et ignorabimus“ je jméno pro jistou svobodnou a nekonečnou cestu poznávání, zkoušení a zjišťování; a víte co? v tomto osvětlení se mi nezdá být tak docela špatná. Mám-li už volit mezi vírou a kritikou, volím kritiku; neboť víra mne zbavuje kritiky, ale kritika mi umožňuje zachránit aspoň nějaký pěkný kousíček víry: dokonce i víry jiných lidí. A mám-li volit mezi ignorancí a ignorabismem, volím také raději to druhé.

O PESIMISMU

Pesimismus, podobně jako optimismus, má dvojí význam, podle toho, užíváme-li toho slova o sobě nebo o svém bližním. Řeknu-li o sobě, že jsem optimista, míním tím patrně, že jsem pln síly a naděje, velmi bujarý, nezviklaný a energický člověk a jedním slovem chlapík. Řeknu-li o svém bližním, že je optimista, myslím tím nepochybně, že je fantasta, nepraktický, naivní, pošetile důvěřivý a jedním slovem nádiva. Tvrdím-li o svém bližním, že je pesimista, vyslovuji tím přesvědčení, že je schlíplý, zbabělý, neurastenik a pavouk, že trpí zácpou nebo žlučovými kameny, že vůbec přepíná a zkrátka naprosto nemá pravdu. Prohlásím-li však sebe sama za pesimistu, pravím tím implicitně, že jsem zkušenější než jiní, že, panečku, nesednu jen tak na vějičku, že do toho vidím a zkrátka že mám pravdu; uvidíte, že dojde na má slova.

Pro člověka, který se nehonosí tím ani oním, zní „pesimismus“ vzdáleně v ten smysl, že to je něco, v čem je zakopán chcíplý pes.

Jako příklad pesimismu bych mohl uvést Herakli-

ta, Schopenhauera nebo Eduarda von Hartmanna; volím však příklad hroznější, výlupek všeho životního a světového pesimismu; je to strašné a nevyvratitelné tvrzení, že „krajíc padne vždycky na tu namazanou stranu“.

Nenajde se na světě optimista, který by tomuto pochmurnému přesvědčení čelil zásadním názorem, že „krajíc padne vždycky na tu nenamazanou stranu“, neboť — a v tom je tragika optimismu — *tento* náhled je vyvrácen, padne-li krajíc jen jedinkrát na namazanou stranu, kdežto názor pesimisty není ořesen tím, padne-li krajíc někdy také na stranu nenamazanou: patrně proto, že tento případ, nemaje těžších následků ani pro krajíc ani pro kalhoty nebo koberec, na něž namazaný krajíc se zálibou padá, je irrelevantní a nemá té váhy jako případ opačný.

Bohužel, není dosud ustavena statistika, padá-li krajíc častěji na stranu namazanou nebo naopak. Avšak kdyby se ukázalo, že v osmdesáti případech ze sta padá na stranu namazanou, usoudili bychom, že na ni padá dejme tomu proto, že namazaná strana je těžší. Nuže, *tento* názor by byl stejně málo pesimistický jako Newtonův názor, že těžká tělesa padají k zemi. Jistě není nijak pesimistické tvrzení, že kdo spadne ze stromu, zlomí si pravděpodobně nohu; pesimistická je víra, že se nesmí lézt na stromy, jelikož to Pán Bůh trestá. Pesimistický je názor obyvatel Melanésie, že kdo spadne s vrcholu palmy, se zabije, protože se jednou zabil mýtický předek, když spadl s vrcholu palmy; od té doby se prý zabije, kdo spadne. Z toho vidíte, že pesimismus nezáleží v předvídání špatných následků, nýbrž v předvídání chmurných a osudných příčin. To znamená, že pravý pesimismus je čistě metafyzický. Pesimistické je, věřím-li, že to se světem

stojí špatně, jelikož lidé jsou podstatně a metafyzicky špatní. Utěšenější a méně pesimistický je názor, že to se světem stojí špatně, jelikož lidé jsou vrtáci; výsledek je sice téměř stejný, ale příčina, jak zřejmo, je méně tragická.

Jinak řečeno, pravý pesimismus nezáleží v náhledu, že se věci mají nebo dopadnou špatně, nýbrž v náhledu, že vůbec a zásadně nemohou dopadnout jinak nežli špatně. Dopadnou-li náhodou dobře, nu, není ještě konec všeho a nechval dne před večerem; dopadnou-li však opravdu zle, splňují tím svou vyšší nutnost k chmurnému uspokojení pesimistovu: neboť je to metafyzicky v pořádku, že to dopadlo zle. Špatný stav věcí plní pesimistu zvláštním pesimistickým zadostučiněním a přímo nadšením. Pesimismus je jisté požitkářství; je to prostředek, jak se radovati ze špatného stavu věcí. Každý úraz, neštěstí, šlamastika, chyba nebo útrapa je něčím zcela místným v soustavné mizérii světa; je to jen rozkošný detail a osvěžující příklad univerzální smůly. Pesimista se celkem velmi dobře baví špatným průběhem světa; čím hůř, tím líp, neboť to je mu nevyčerpatelným zdrojem polehčení, satisfakce a kratochvíle. Pesimismus není víra, že svět je bídný, nýbrž víra, že je to v pořádku, že je bídný.

Pokud však v chybě vidíš chybu, v hlouposti hloupost a v neštěstí prosté neštěstí, nejsi a nemůžeš být pesimista. Nejsi pesimistou proto, že vidíš bolest, pitomost, krutost a nesmyslnost všeho; pokud tě to bolí, pokud se otrásáš soucitem a nevolí, nejsi pesimistou.

A pokud se týče toho krajíce, nevyvrátíš ponurý názor, že *vždycky* padá na namazanou stranu, než tím, že jej budeš líp brát do ruky.

O AMERIKANISMU

(Dopis vydavateli New York
Sunday Times)

Drahý pane,

vyslovil jsem jednomu vynikajícímu Američanovi své pochybnosti o ideálech amerikanismu; nevím, jak se to doneslo k Vaším uším, ale nyní mne žádáte, abych své námitky opakoval Vaším americkým čtenářům. Představte si, že to učiním, a že učiniv to se rozhodnu jet do Ameriky, abych se podíval, je-li to, co si myslím, skutečná pravda. Můžete mi zaručit, že vkroče na americkou půdu nebudu za trest rozčtvrcen čtyřmi Fordkami? nebo že nebudu pověšen na čtyřiašedesátipatrové šibenici, vysoké dvě stě třicet metrů a postavené ze železa a betonu za dvacet sedm a půl minuty? Padniž odpovědnost na Vás; a nyní začínám.

Nebyl jsem ovšem v Americe; ale zato jsem s velikou pozorností četl spoustu článků o Americe, napsaných vesměs od Evropanů; neboť nikdo nemůže být tak freneticky nadšen Novým Světem jako Evropan, který tam ztrávil pár měsíců, aniž byl přejat autem. Staří Američané, které potkávám v Evropě, mlu-

ví o Americe obyčejně s daleko větším skepticismem než tyto novopečení Yankeeové, pyšnější na to, že už přestali být greenhorny, než na to, že se narodili s lidskou duší. Zdá se mi, že americké ideály jsou daleko nebezpečnější pro nás Evropany než pro rozené Američany. Netáži se, jsou-li americké ideály dobré pro Ameriku, nýbrž jsou-li dobré pro Evropu. Moje otázka je, má-li se Evropa amerikanizovat, jak si to mnozí lidé představují. Jsou lidé, kteří si přejí, aby jednou Amerika civilizovala starou Evropu, tak jako kdysi Evropa civilizovala starou říši Aztéků. Příznám vám se, že mne tato představa děsí, jako děsil staré Aztéky kulturní ideál evropských dobyvatelů, a že ve svém aztéckém jazyce vyřídím válečný výkřik proti tomuto ohrožení naší evropské rezervace.

Měl bych snad začít kulturními ideály, ale dovolu, abych začal něčím prostším, totiž cihlami a zednickou prací. Stavěl jsem si domek, malý, žlutý a bílý jako na tvrdo vařené vajíčko; nemáte ponětí, jak je taková věc v Evropě složitá. Nežli byl domek hotov, prodělali jsme stávkou zedníků, tesařů, truhlářů, parкетářů a pokrývačů; stavba domku se odehrávala jako dvouletý sociální boj. Pokud se vůbec pracovalo, měli lidé dost času, aby si mezi položením dvou cihel trochu popovídali, popili piva, odplivli si a podrbali se na zádech. Po dvě léta jsem se chodil dívat, jak vzniká můj domek. Byl to kus mé osobní historie; můj poměr k domku rostl do nekonečné intimity. Během těch dvou let jsem poznal spoustu podrobností o práci a životě zedníků, truhlářů, kantinských a jiných chlupatých, vážných i šprýmujících mužů. To vše je zazděno mezi cihlami a trámy mého domku; chápete, že po tolika nesnázích k němu lnu s jistým divokým patriotismem a že bych jej neměnil za žádný jiný.

Nuže, vy v Americe byste takový domek postavili snad za tři dny; přijeli byste na svých Fordkách s hotovou železnou konstrukcí, utáhli byste několik šroubů, nasypali do toho několik pytlů cementu, vlezli do svých Fordek a jeli stavět zase někam jinam. Bylo by to daleko lacinější a rychlejší; mělo by to všechny technické i ekonomické výhody; ale mám pocit, že bych byl ve svém domku méně doma, kdyby vyrostl s takovou nepřirozenou rychlostí. Pamatujete se, jak Homér popisuje Achilleův štít? Je na to třeba celého jednoho zpěvu Iliady, aby slepý básník vylíčil, jak byl ten štít udělán; vy v Americe byste jej odlili a zmontovali v deseti tisících kusech za den; připouštím, že se tak dají lacině a úspěšně dělat štíty, ale Ilias se tak dělat nedá. Můj malý domek, stejně jako Achilleův štít, není totiž jenom kus práce, nýbrž hlavně kus života. Kus těžkého i veselého života.

V Evropě až dosud vznikají věci pomalu; možná, že americký krejčí ušije tři kabáty, zatím co náš krejčí ušije jeden; stejně je možno, že americký krejčí vydělá třikrát tolik, co náš; ale táži se, stráví-li také třikrát větší porci života, je-li třikrát tak silně zamilován jako náš krejčovský tovaryš, píská-li si při práci třikrát tolik písniček a má-li třikrát tolik dětí. Pokud vím, americká „efficiency“ se týká zmnožení výkonu a nikoli zmnožení života. Je pravda, že člověk pracuje, aby žil; ale, jak se zdá, žije i v té chvíli, když pracuje. Je možno říci, že evropský člověk je velmi špatný pracovní stroj; ale je to proto, že vůbec není strojem. Je-li zedníkem, není jím jen proto, aby kladl cihly, nýbrž aby při tom povídal o politice nebo o včerejším dnu, aby pil pivo a slavil modré pondělí a vůbec široce po zednicku žil. Mám za to, že by velmi vynadal člověku, který by mu chtěl dokazovat, že nejvyšší účel zedníka je spěch.

Spěch, rychlost! To je nové evangelium, které se na nás pořád volá z druhé strany oceánu. Chcete-li být bohatí, zvyšte svou rychlost a výkonnost! Nechte zbytečných řečí a odpočinků a spěchejte se svou prací! Člověk se neměří ničím jiným než číslem, udávajícím jeho výkon! Nevím, žije-li skutečně Amerika pod hlíčem tohoto hesla; ale je to heslo, které nám podávají amerikanizovaní Evropané jako program pokroku a rekonstrukce Evropy. Avšak je otázka, je-li spěch a kvantita opravdu jediným měřítkem aktivity. Jsou věci — a zrovna tahle stará Evropa jimi podnes oplývá — které můžeme velmi těžko měřit jednotkami práce. Myšlenky filozofa nezměříme tím, kolik se jich udělá za hodinu. Umění se nepočítá časem, jehož je třeba k udělení sochy nebo básně. Naopak, bylo nutno mít velmi málo naspěch, aby člověk vůbec začal produkovat takovéto věci. Evropa měla velmi málo naspěch, než udělala své katedrály nebo své filozofické systémy. Člověk, který chce něco vymyslet, nepospíchá s hodinkami v ruce, nýbrž podobá se člověku, který zahálí a maří svůj čas. Myslím, že váš William James se zdál svému okolí tak trochu lenochem. Vsaďte bych se, že váš Walt Whitman požíval za živa pověstí povaleče a darmošlapy, když se potloukal po Hobokenu se svou vlající hřívou. Touláme-li se po staré Evropě, užasneme, jak málo spěchají lidé, kteří tu všude nechali po sobě veliké stopy. Mužové, kteří dělali revoluce, neměli svůj čas odměřen. Některé největší aktivity lidského ducha se vyvinuly jenom za neslychaného mrhání časem. Evropa mrhala časem po mnoho tisíc let; v tom je její nevyčerpatelnost a plodnost. Slyšel jsem o jednom velkém americkém muži, který měl v Evropě mnoho co dělat. Ve vlaku diktoval svému sekretáři dopisy; v autě vyřizoval své

konference; při obědě konal své porady. My, primitivní Evropané, při obědě obyčejně jíme, tak jako při hudbě obyčejně posloucháme; obojím snad utrácíme svůj čas, ale věru neutráčíme svůj život. Mohlo by se mluvit o velkodušné lenosti, jež obdařila Evropu některými z jejích nejvyšších hodnot. Je potřeba jisté lenosti k plnému ocenění života. Člověk, který tuze spěchá, dojde jistě k cíli, ale jen za tu cenu, že se nepodíval na tisíce věcí, které cestou minul.

Druhé heslo, jež nová Amerika vyváží do ubohé Evropy, je veliké slovo Úspěch. Začni jako líftboy a staň se ocelovým nebo bavlněným králem! Mysli každý den na to, abys to přivedl dál! Úspěch je cíl a smysl života! — Je opravdu povážlivé, jak toto heslo počíná demoralizovat Evropu. Tenhle starý díl světa má totiž jistou heroickou tradici; lidé tu žili a umírali pro víru nebo pro pravdu nebo pro jiné poněkud iracionální věci, ale nikoliv pro úspěch. Světci a hrdinové nejsou lidé, kteří to chtějí „přivést dál“; jsou některé činy a úkoly, kterým je nutno předem obětovat úspěch. Je jednou z předností Evropy, že Shakespeare neměl úspěch a nestal se na příklad velikým rejdařem; nebo že Beethoven neměl úspěch a nestal se největším výrobcem špatných bavlněných látek. Balzac se marně pokoušel stát se bohatým mužem; na štěstí pro svět neměl úspěch a nikdy nevyšel z dluhů. Ta pošetilá Evropa se dovedla starat o tisíce jiných věcí, než o úspěchy; tyto věci pak zůstaly, zatím co všechny úspěchy, co jich v dějinách bylo, vzal čert. Jak mnoho věcí by zůstalo nevykonáno, kdyby ti, kdo je vykonali, byli mysleli na úspěch! Kdybychom soudili lidi podle jejich úspěchu, ukázalo by se, že devadesát lidí ze sta má v životě spíše smůlu než úspěch, a že stěží jeden z tisíce by se odvážil říci, že

se opravdu setkal s úspěchem. Evropská morálka, která činí tuto zkušenost už od dob krále Kroesa, ujišťuje nás od pradávna o jiných hodnotách života, než je úspěch; nemýlím-li se, mluví tu a tam o marnosti všech úspěchů a nabádá nás, abychom hledali hodnoty vyšší a trvalejší. Dobrá, doposud nás nepřela horlivost hledat je.

Třetí heslo, které nás ohrožuje, je Kvantita. Lidé z Ameriky k nám přinášejí podivnou a fantastickou víru, že jen to největší je dosti veliké. Má-li se postavit hotel, má to být ten Největší Hotel na Světě. Má-li stát něco za podívanou, musí to být to největší ve svém oboru. Stvořitel světa, jak se zdá, nebyl dotčen touto mánií velikosti, neboť nestvořil tento svět jako největší ze všech nebeských těles. Stvořitel Evropy ji udělal malou a ještě ji rozdělil na malé díly, aby se naše srdce netěšilo z velikosti, nýbrž z rozmanitosti. Amerika nás korumpuje svou zálibou ve velikostech. Evropa ztratí sebe samu, jakmile si osvojí fanatismus rozměrů. Její měrou není kvantita, nýbrž dokonalost. Je to krásná Venuše a nikoli Socha Svobody.

Avšak dost; mohl bych uvést ještě deset ideálů, které my, evropští domorodci, nazýváme americkými, — dvanáctý z nich by se jmenoval Dolar. Avšak to už by byla jiná kapitola, a místo, které jste mi slíbil, je vyčerpáno; končím tedy tím, čím by snad lidé prozíravější a političtější než já začali.

O TYRANII STROJŮ

(Dopis Daily Heraldu)

Zdá se, že v Anglii se věci vyvíjejí zvláštním způsobem. Před rokem jsem dostal z jiných novin otázku, může-li se stroj stát pánem lidí. Tehdy jsem se pokusil uklidnit své anglické přátele a prohlásil jsem s provokativní jistotou, že ne; že pokud vím, není pánem dělníka stroj, nýbrž spíše továrník. Dostávám-li nyní otázku, zda může člověk uniknout otroctví stroje, zdálo by se z toho, že se za ten rok poměry zhoršily a že už se stroje opravdu staly pány lidí. Nečetl jsem v novinách nic o takové vzpouře strojů, ale za to jsem četl mnoho a opětovně na příklad o nezaměstnanosti v Anglii i jinde. Řekl bych podle toho, že bohužel velmi mnoho lidí vyvázlo z otroctví stroje, protože nemohou najít stroj, který by obsluhovali. Pro několik miliónů lidí není životní otázkou, jak by mohli uniknout otroctví stroje, nýbrž jak by se do něho co možná brzo dostali. Odpusťte, že nejsem s to zapomenout na tuto skutečnost, zatím co hledám odpověď na vaši otázku.

Otroctví stroje: něco pravdy na tom slově je. Před

mnoha lety byl můj bratr tkalcem u Jacquartova stroje a přál si být malířem; tehdy velmi ostře cítil, že je otrokem stroje. Dělník u běžícího stroje je v jistém smyslu opravdu jeho otrokem; musí jej obsluhovat a krmit, musí konat řadu jednotvárných gest, pokud stroj běží. Ale horší je, že neběží-li stroj, neběží ani dělník; stojí-li tolik a tolik tisíc vřeten nebo stavů, může tolik a tolik tisíc dělníků strčit ruce do prázdných kapes; tato závislost na stroji je za dnešního stavu věcí pro dělníky i pro nás těžší a tragičtější otázkou.

Pokud jde o závislost člověka na stroji, musíme se ptát, kdo vlastně je pánem stroje. Zajisté — aspoň do jisté míry — jeho majitel; ale jak dnes věci stojí, nezávisí na jeho vůli, aby uvedl stroje v pohyb a chrлил z nich zboží, nestaraje se o to, kdo to zboží odebere. Pánem jeho strojů je trh; a na trh, jak známo, má továrník asi tolik vlivu, jako na pohyb barometru. Stojíme stejně bezmocně vůči konjunkturám i depresím mezinárodního trhu, jako vůči lijákům nebo suchu. U všech všudy, kdo vlastně je pánem trhu? Jednou je to válka v Číně a po druhé úroda bavlny v Brazílii, nebo já nevím co; je to politika, cla, soutěž a jiné okolnosti, za které obyčejně není osobně odpověden žádný smrtelník. Velmi odlehlé a těžko pochopitelné jsou příčiny, pro které běží či stojí stroje v Manchesteru nebo v Liberci a na kterých závisí, žije-li dělník v Manchesteru a v Liberci trochu líp nebo hodně hůř. Celé dějiny lidstva jsou dějinami strašného a velkého úsilí stát se pány něčeho: pány přírodních sil, pány kontinentů a moří; dosud se nevěnoval ani zlomek té energie, aby se lidský mozek stal pánem něčeho bližšího a lidštějšího, totiž mezinárodního hospodářství. Až dosud velká část lidských životů na

něm závisí nevědomě a bezbranně jako na klimatu nebo na přírodní pohromě. Člověk do velké míry vyvázne z otroctví stroje, vyvázne-li z otrocké závislosti na neovládaném, špatně organizovaném a brutálním hospodářství. Nepochybují, že je to v lidské moci, i když to snad není v moci naší generace.

*

V jednom špatném období svého života jsem byl tlakem okolností donucen konat užitečnou práci, totiž psát na psacím stroji věci, které mě absolutně nezajímal. Bylo to hrozné; stroj s urputnou zlomyslností dělal pravopisné chyby, žádné písmeno nebylo na místě, kde je můj prst hledal, psací páska se zdrhovala — zkrátka stroj dával najevo, že mě nehodlá poslouchat. Tehdy se ukázalo, že nemám nejmenšího nadání k užitečné práci; nadto ve svém beznadějném zápase se vzpouzejícím se strojem jsem žalostně cítil, že jsem jeho otrokem. Vyvázl jsem z toho otroctví tím, že jsem začal dělat práci tak neužitečnou, jako je literatura; ale od té doby jsem se bezpočtukrát s úžasem zadíval na lidi píšící na stroji. Hráli na něm jako pan Cortot na klavíru. Naprosto nevypadali jako otroci psacího stroje, nýbrž jako jeho páni. Dovedli do něho tlouci tak, že jsem je počal podezírat, že je to těší a že vkládají do věci cosi jako osobní zájem nebo ctižádost. Od té doby věřím, že člověk, který dobře, lehce a přesně ovládá stroj, je jeho pánem. Mistrovství je v morálním smyslu překonání otroctví. Jen níže kvalifikovaná, hrubá a nepřesná práce je otrocká; sám mechanický vývoj světa vede k práci výše kvalifikované. V tom smyslu nás z otroctví strojů vysvobodí dokonalejší a diferencovanější stroje, jež budou ovládnuty spíše mozky než rukama.

*

Ale mluvíme-li o otroctví stroje, není to proto, že lidé jsou nuceni obsluhovat stroje, nýbrž proto, že ještě pořád nejsou za to dost placeni. Člověk není otrokem toho, že pracuje, nýbrž proto, že se mu při tom celkem nevede dost dobře. Špatně placený úředník je otrokem kanceláře, tak jako špatně placený dělník je otrokem továrny. Otroctví je prostě jméno pro neuspokojivou úroveň života. Řečeno v termínech psychologie, otroctví je stav nespokojenosti. Člověk je otrokem rodiny, je-li se svou rodinou nespokojen; je otrokem společnosti, nudí-li se v ní; je otrokem svých povinností, pokud ho nezačne těšit, že jim slouží. Jediná cesta, jak překonávat otroctví vůbec, by byla všemi prostředky přemáhat stav nespokojenosti, kterému lidstvo propadá. Pravím všemi prostředky; bylo by neupřímné nejmenovat na nejprvnějším místě jakýsi úkol, organizovat společnost tak, aby se dostalo spravedlivé životní úrovně těm, kdo dodnes jsou špatně placeni a špatně žijí. Pak je tu stále ještě palčivá potřeba svobod politických a národních, který by zhodnotily občanský život všech obyvatel tohoto slzavého údolí. Ale na nejvyšším místě jsou prostředky, které by hleděly vykoupit nespokojenost duší: to je náboženství, umění, kultura, radost a krása života. Vše, co zvýší hodnotu lidského života, překonává na svém místě kus reptajícího a bolestného otroctví.

II.

O DEMOKRACII

Napsav slovo demokracie mám dojem, že mám zde daleko více co říci mladým lidem na pravici než na levici. Měli jsme krátké a neslavné hnutí, které aspoň řeklo na plnou hubu, jak to myslí s demokracií; bylo to zhruba to, že demokracie je pro kočku. Dnešní reakce proti demokracii je zarytější a neurčitější; tím těžší je s ní polemizovat. Mladí přátelé, jsem staříčký pamětník: pamatuji se na události tak vzdálené, jako je převrat a psychologický stav po něm. Tehdy nebylo lidí, kteří by šeptem nebo okázale špitli jen slovíčko pochyb o demokracii; každý byl demokratem od kosti; nebylo strany, která by už svým titulem nebyla demokratická, republikánská nebo aspoň lidová. Nebýt demokratem bylo by tehdy něčím strašně starorežimním, zaostalým a zatuchlým. Je až ku podivu, kam se poděly ty loňské sněhy. Dnes se bez rozpaků mluví o soumraku demokracie, o tom, že demokratický řád se neosvědčil; méně jasně se ovšem říká, co by mělo přijít na jeho místo. Není tu totiž aktuální politická možnost něčeho jiného než demokracie; proto není

nutno se zastávat demokratického režimu, jako není nutno se přimlouvát za další trvání dvacátého století: prostě žijeme v něm a nemůžeme se v dohledné době odebrat do jiného.

Ale demokracie je něco daleko širšího než politický režim a není vyčerpána tím, jak vypadá parlament nebo schůze výkonného výboru té nebo oné strany. Demokracie je řád životní. Ta nechuť mnoha mladých radikálů k politické demokracii v sobě nese jedno aktuální nebezpečí: že z nich vyroste generace, která už nebude s to tu dnešní polovičatou demokracii naplnit lepším a bohatším životem. Naše demokracie přece není dosud hotova, ba ani se dosud nevzila. Vemte si průměrného občana a jeho vztah k státu, k vládě, k úřadům, k parlamentu; řekněte sami, máte-li před sebou psychologický typ lidovládce, který je si vědom, že o těch věcech spolurozhoduje — nebo typ reptajícího, neochotného a podrážděného ovládaného? Vypadáme v celku, jako bychom si vládli — nebo jako bychom skřípali zuby pode jhem jakéhosi cizího vládnutí a ouřadování? Tady nejde o to, máme-li určité příčiny skřípat zuby; jde o duševní habitus našeho občana, který se dosud nevžil do toho, že demokracie, vládnutí, pořádek a to všechno je kolektivní dílo, na kterém i on má svůj kousek účasti, odpovědnosti a případně spoluviny. Duševně žijeme ještě pořád ve stavu nevolnictví, ovládanosti, nesvobody. Podívejte se na zralejší demokracie, na národy povahově vyspělejší: oč méně servilnosti a fouňovství, nakvašenosti a neochoty, byrokratičnosti, neúcty a nedůtklivosti se jeví už ve styku člověka s člověkem. Jaká pak je tohle demokracie, když nebudí z živých vztahů ochoty, kamarádství, účasti a tolerance, důvěry a otevřenosti? Demokracie

je něco jako dobrovolná kázeň; ale mezi lidmi nevrlymi není kázně ani dobré vůle. Všimněte si, že odpor proti demokracii se spojuje obyčejně s chronickým nadávačstvím, s pasívním pesimismem; názor, že demokracie se přežila, prýští zpravidla z ponurého tvrzení, že všechno je samá lumpárna. Je-li tomu tak, co chcete zlepšit? Hromada neřádu zůstane neřádem, i když se převrátí.

Nevůle k demokracii je typický duševní stav upadající a rozvrácené buržoazie; je to komplex minority, která už nemá za mák schopnosti uchovat se aspoň jako jakás takás elita; proto sní o režimu, který by jí pomohl na nohy mocensky. Je to egoismus ne sice zrovna půvabný, leč pochopitelný; ale prosím vás, co v tomhle zákopu mají co hledat mladí? Vždyť je to jenom životní defetismus; vždyť je to kolaps sebevědomí a sebevědomí; vždyť čekat spásu od nějakého silného poroučení je příznak nemohoucnosti a kapitulace intelektu. Je-li vám demokracie slabá, nad kým má býti silnou a bezohlednou rukou panováno: nad vámi — nebo nad těmi druhými? Chcete panovat — nebo potřebujete mít sami nad sebou vládu jako řemen? Jste tyránci nebo jste otroci? Opakuji: tady nejde o politické možnosti, nýbrž o stav ducha; není lhostejno pro věci veřejné, věří-li se u nás v práskání bičem a ve vyšší nutnost ovládat lidi tohoto národa po zlém, protože po dobrém to nejde.

Obracejte to jak chcete: demokratičnost přesvědčená, demokracie jako program je optimismus, láska, srdečnost, důvěra, životní schopnost a čilost; je to činná důvěra, že i když věci nestojí dobře, dá se spolupracovat k lepšímu; je to radikální odvrát od nespokojené a otrávené indolence. Ono se to stokrát nepovede; máme si proto dát nohu za krk? Ono by

bylo kratší, kdyby se ctnost, spravedlnost a vlastenectví daly naporoučet fermanem; ale byly by to potom ještě ctnost, spravedlnost a vlastenectví? Máte snad — vy nebo vy — pocit, že pro vaši vysoce nadanou osobu je v demokracii málo místa a možností? Tedy poslyšte, předně to není tak zlé; my, věkovití pamětníci let předválečných, aspoň víme, že dnes se každý talent dostane přece jen snáze k slovu než tehdy; máme daleko víc úkolů k řešení a práce k udělení, než šikovných hlav a rukou. Za druhé, povím vám, podle čeho se pravý talent pozná: že mnoho a dlouho vydrží; že se nedá jen tak znechutit ani odkrouhnout. Není-li u nás pro schopné lidi dost místa, pak promiňte, to nejsou schopní lidé, nýbrž onuce. To se rozumí, pubertní sen, že bychom chtěli vykonat něco velikého, neověncí ještě naše čela vavřínem zásluh; vykonat něco velikého je totiž obyčejně notná a vytrvalá dřina.

Vyrůstá-li nám v mladé generaci tolik lidí, kteří mají k demokracii vztah přinejmenším vlažný a nepevný, není nejpálčivější otázkou, mají-li či nemají-li v něčem pravdu, nýbrž jsou-li nebo nejsou-li vnitřně zdraví a rezistentní. I tady jde — nedím o estetství, ale o chudokrevnou štitivost překompensovanou siláckými radikalismy: jedním slovem o typ dekadentní. Mnoho mladých prohlašuje, že se jim hnusí dnešní politický stav; bojím se, že v tom případě není něco v pořádku s jejich vnitřní sekrecí. Kdyby cestář tvrdil, že se mu hnusí tahle rozbitá cesta, nikdy by ji nespravil; kdyby se doktorovi hnusili nemocní lidé, byl by to špatný lékař; má-li se něco dělat, je nám třeba lásky, důvěry a jiných kladných stránek — až po slušnou dávku vědění a praxe.

*

Jenže otřes té důvěry v demokracii se občas jeví i u intelektuálů levice. I oni — jako chroničtí nadáváci z druhého břehu — mají jakési chorobné uspokojení z všeobecné lumpárny a z toho, že to takhle dál nejde; mluví o státě, o byrokracii, o politických stranách jako o něčem, co je naprosto mimo ně, jako o moci skoro nepřátelské, která nemá být předělána, nýbrž poražena. Pokud jde o přesvědčené komunisty, nemůžeme ovšem od nich žádat něco jiného; horší je, rozhostí-li se podobná neúčastná negace i jinde. Mezi slovy, že stát něco dělá špatně, a slovy, že my něco děláme špatně, není rozdíl jenom verbální; neboť to druhé vede k jiným skutkům — především vůbec k nějakým skutkům. Řeknu-li, že stát se dost nestará dejme tomu o nemocnice, může mně to naplnit chmurným zadostiučiněním: dixi et salvavi animam meam. Ale řeknu-li, že my, my se dost nestaráme o nemocnice, tu mne to, holenu, zavazuje, abych se staral, psal, agitoval a dřel se pro tu věc až do sklonku dnů. Demokratická kritika je, posoudit věc — a zapřáhnout se do ní. Ta druhá kritika je více méně jen povýšenost intelektuálů.

Je demokracie nějaký ideál? Ale kdepak, slyším volat; demokracie není cíl, nýbrž jenom taktika a metoda. Co je tedy cíl? Je jím socialismus? Myslím, že i socialismus je jenom metoda — řekněme k dosažení spravedlnosti; ale ta spravedlnost bude na konec snad zase demokratická — nebo ne? Je revoluce ideál nebo jen metoda? Přátelé, má-li mezi všemi politickými možnostmi některá charakter ideálu, to jest řádu trvalého a žádoucího, bude to asi demokracie. Ale je to právě ideál: něco, co dosud není a má být naplňováno — na tom místě, zítra, v budoucích generacích, do skonání světa.

III. O NACIONALISMU

V debatách o nacionalismu se obyčejně natropí hromada neplechů tím, že to jedno slovo označuje dvě docela různé věci. Jednou je to — no zkrátka obyčejná, instinktivní, zrovna fyzická láska člověka k svému národu. A po druhé je to politický program, heslo, za kterým se jde, prapor, pod kterým se lidé šikují. Tedy to dvoje by se nemělo směšovat. Láska není žádný program, heslo ani prapor. Mladí lidé, kteří milujete, zajisté se tím nešikujete pod žádný prapor ani nevstupujete do organizace milujících, nýbrž prožíváte něco docela osobního a soukromého; kdyby někdo na vás zahřímá, že nepěstujete pravou a plnou lásku k ženě, dokud se nepřihlásíte k ideji feminismu, patrně byste si pomyslili, že je trouba. Ale v politice se takové věci opravdu dělají; v politice se káže na plnou hubu, že nemiluje svůj národ doopravdy, kdo se nešikuje pod prapor nacionalismu, to jest, kdo se nepotýká s hydrou internacionalismu, nenadává socanům a Benešovi, nekypí živelným pobouřením nad německým nápisem ve Volarech nebo Žacléři a vů-